

Набокова Анна Сергіївна

аспірант кафедри історії, археології і філософії

Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

вул. Гетьманська, 20, Мелітополь, Запорізька область, Україна

**АКСІОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ
МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ: ФІЛОСОФІЯ МОЖЛИВОСТЕЙ**

Актуальність дослідження пов'язана з необхідністю концептуального і методологічного підсилення розвитку громадянської культури здобувачів вищої освіти. Аналіз теоретичного і практичного досвіду громадянської освіти й освіти загалом свідчить про значну залежність її успішності та успішності суспільного руху від вдалого використання традиційних цінностей і новітніх ціннісних концептів модернізаційних змін. Але педагогіка сучасної вищої освіти у формуванні громадянської культури майбутніх фахівців не досить використовує методологію та філософсько-аксіологічне осмислення суперечливої і часто амбівалентної інтерпретаційної «палітри» ціннісно-світоглядних орієнтацій молоді як суб'єкту культурно-освітнього простору. Метою статті є визначення та обґрунтування аксіологічного потенціалу філософії у розвитку громадянської культури здобувачів вищої освіти. Методи дослідження представлено комплексом аналітично-теоретичного і герменевтично-феноменологічного характеру (аналітико-синтетичний, рефлексивно-оцінний, методи теоретизації, універсалізації та інші), що уможливили розкриття закономірностей, тенденцій і напрямів аксіологічного підсилення розвитку громадянської культури майбутніх фахівців та формування їхньої ціннісно-сислової свідомості. Комплементарність філософських методів забезпечена систематизацією методологічних підходів для виокремлення авторських ідей та позицій, методами моделювання тезаурусу базових дефініцій. Результати дослідження полягають в обґрунтуванні ролі філософії як методології зміни статусу педагогіки на педагогічну філософію, що якраз відображає філософсько-гуманістичну парадигму сучасної освіти, а саме: визначено суперечності процесу розвитку громадянської культури Ното ediscandus, виявлено впливові чинники її ціннісного смислотворення та особливості сучасного світорозуміння і ставлення до громадянського зростання; обґрунтовано роль філософії у спрямуванні педагогічних досліджень на створення «картини» громадянської єдності, яка розгортається навколо значущості норм, правил, ідеалів, цінностей; через аксіологічний вимір становлення особистості експліковано в єдності соціального, громадянського та індивідуально-особистісного; доведено значущість філософської аксіології у включенні в дослідницьке поле педагогіки ціннісно-сислових екзистенціальних феноменів, у розкритті потенціалу культурно-освітнього простору та його ролі в розширенні векторів вибору особистістю індивідуальної культурно-освітньої траєкторії громадянського зростання.

Ключові слова: аксіологічний підхід, громадянська компетентність, культурно-освітній простір, міждисциплінарність, педагогічна філософія, світоглядні зміни, ціннісно-сислове ставлення до світу, філософія освіти.

Вступ. Зміни, які відбуваються в сучасному світі, активізували пошук нових, життєво важливих механізмів спільного життя людей, заснованого на гармонізації розмаїття цінностей особистостей, націй, народів, країн. Цей факт стає більш значущим для молоді, яка здобуває вищу освіту і, будучи значно «мобільною» у сприйнятті новітніх змін і весь час перебуваючи у багатокультурному освітньому просторі, не завжди готова і здатна інтерпретувати їй оцінювати ціннісне розмаїття. Майбутній фахівець, як зазначено у Національній рамці кваліфікацій для третього рівня вищої освіти України, має бути здатним «...розв'язувати комплексні проблеми в галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, що передбачає глибоке переосмислення наявних та створення нових цілісних знань та/або професійної практики» [1]. І хоча безпосередньо та «буквально» цей документ не націлює на аксіологізацію освіти, проте, на усіх рівнях вищої освіти передбачено «...переосмислення, розв'язання, вирі-

шення певних проблем і здійснення інновацій тощо », що означає неможливість професійної підготовки фахівців без формування у них ціннісно-сміслового, рефлексивно-критичного мислення і комплексу загальнокультурних і спеціальних компетентностей.

Визнання цього факту не є єдиною причиною актуалізації зазначеного у назві статті наукового питання. Довгі роки панування офіційної ідеології «морально-політичної єдності» суспільства як основи консенсуального буття більшості членів суспільства призвело до певного розуміння такої «єдності» як природного стану людських спільнот. Становлення «відкритого суспільства, відкритої освіти» з усією очевидністю висвітлює розмаїття цінностей, що, у свою чергу, висунуло комплекс проблем і питань до науки про цінності. У світлі того, що аксіологічна детермінованість молоді значною мірою зумовлюється освітою, проблема аксіологічного підходу стала актуальним предметом наукових досліджень у вітчизняній філософії освіти та педагогіці (В. Андрущенко, Т. Андрущенко [2], Н. Асташова, І. Бех, О. Вишневський, І. Зязюн, В. Кремень, В. Лутай, О. Сухомлинська та інші). Ці праці підтверджують нерозривність освітньої трансформації соціального середовища та уявлень людини про світ, про соціум і себе, доводять думку про природу цінності, яка являє не тільки різноманітні, але й амбівалентні, часто протилежні оціночні підстави, широку інтерпретаційну «палітру» явищ і процесів.

Останнім часом успішність освіти і розвитку суспільства пов'язуються з вдалим використанням традиційних цінностей і новітніх ціннісних концептів модернізації (Ш. Айзенштадт, Р. Дарендорф, Н. Дж. Смелзер [3], С. Гантінгтон, П. Штомпка [4] та інші). Аксіологічні виміри імплементуються в стратегії глобально-орієнтованої освіти і, частково у виховні системи громадянського виховання, насамперед у європейських країнах [5]. У вітчизняних наукових дослідженнях і практиці соціалізації молоді зосереджений певний досвід громадянської освіти, яка почала розповсюджуватися у кінці 90-х років ХХ століття і яка в концептуальних державних документах України представлена як спеціалізована специфічна підготовка людей до життя в умовах демократії [6]. Низка дослідників проаналізувала український історичний і сучасний досвід розвитку громадянського суспільства, ролі освіти в цьому розвитку (С. Золотухіна, О. Рацул та інші) і висвітлила різні аспекти громадянської освіти студентів, що потребують методологічного і теоретичного розв'язання (А. Панчук, М. Подберезський, І. Щербак та інші).

Цей аналіз дає нам змогу визначити у предметній площині філософії освіти такі суперечності: – у сучасній педагогіці аксіологічні проблеми розглядаються або в аспекті аксіологічного підходу, або у межах спеціальної науки – педагогічної аксіології, але часто педагогічна предметність у моделюванні умов розвитку громадянської культури залишає за межами дослідницького пошуку філософський зміст аксіології не тільки як системи норм, правил, ідеалів, ціннісних регуляторів взаємодії людини зі світом, але й як методології ціннісно-сміслової діяльності; – демократизація освіти, що потребує «олюднення» громадянської освіти, не надає можливості суб'єктам вищої освіти у повному обсязі реалізувати особистісні траєкторії навчання без філософської аналітики світоглядних змін сучасного суспільства і Ното *educandus*; – наступна суперечність висвітлює певну некогерентність культурно-освітньої трансформації громадянського суспільства, культурного простору та уявлень людини про свій філо-онто-професіогенез; – суттєво заважає розвитку громадянської культури здобувачів вищої розгляд проблеми тільки у площині громадянської компетентності, яка не розгортається у навчанні цілісно, як складова соціокультурного знання, досвіду народів, цивілізацій, що презентує безліч інваріантів аксіології.

Мета та завдання – визначення та обґрунтування аксіологічного потенціалу філософії у розвитку громадянської культури здобувачів вищої освіти, а завданнями, що її реалізують, мають стати: обґрунтування необхідності філософського ціннісно-світоглядного смислотворення стратегій і моделей громадянської вищої освіти; – проектування методології аксіологічного посилення громадянського навчання здобувачів вищої освіти та доповнення методологічної бази предметно-культурного розширення векторів вибору особистістю індивідуальної траєкторії громадянського навчання; – експлікація аксіологічного потенціалу культурно-освіт-

нього простору як філософського феномена, аподиктична значущість якого розгортається як континуум єднання, самореалізації, саморозвитку особистостей – свідомих громадян.

Методи дослідження представлено комплексом аналітично-теоретичного і феноменологічного рівнів, зокрема аналітико-синтетичним, рефлексивно-оцінним, методами теоретизації, універсалізації, реконструкції, аналогії, інтерпретації та іншими. Доповнюють ці методи систематизація методологічних підходів для виокремлення авторських ідей та позицій, філософської, соціологічної, культурологічної, природознавчої, психолого-педагогічної, мистецтвознавчої літератури, а також методи індукції, дедукції, порівняння та моделювання тезаурусу базових дефініцій.

Результати пов'язані із спробою окреслити аксіологічні засади розвитку громадянської культури майбутніх фахівців на основі філософської рефлексії. Перше. Філософія через аксіологічний вимір може сприяти створенню нового знання і використання його у практиці громадянської освіти через імплементацію його у педагогіку, що спрямовує педагогічні дослідження на гуманістичні орієнтації і надає активності усім ланкам системи цінностей. Функціональне поле філософії передбачає формування методологічного інструментарію, який може виступати в якості системостворювального фактора в організації діяльності суб'єктів педагогічного процесу та в їх ставленні до предметів осмислення, яке розгортається навколо змісту і значущості норм, правил, ідеалів, цінностей громадянського єднання. Не менш значущою є філософська настанова щодо регулювання ціннісно-сислового ставлення людини до громадянських чеснот як до духовно-морального обов'язку, як цілісного сприйняття себе в єдності соціального, громадянського та індивідуально-особистісного. До того ж, саме філософія включає в дослідницьке поле педагогіки такі екзистенціальні феномени, як смисл життя, переживання, ідеал, духовність, віра, громадянська єдність, патріотизм тощо, орієнтує дослідження на вивчення не «абстрактної, а конкретної людини» у реальних культурних умовах життя, в щоденних формах існування, в тому числі в освіті, науці, громадянському просторі з усіма невід'ємними атрибутами людського буття. Філософія орієнтує на проведення міждисциплінарних досліджень, що змінюють вузькопредметний та «інтервальний» пошук нового знання про цілісний і ціннісно-сисловий, і громадянський простір особистості, в яких складається концептуальна модель бачення світу у загальнолюдському сенсі.

Друге. Аксіологічний підхід у педагогіці уможливорює розгляд кожної *Homo educandus* як вищої цінності суспільства, а як методологічна основа націлює моделювання громадянської освіти на гармонійний, цілісний, вільний розвиток культурної особистості. Це означає, що формування громадянської культури майбутніх фахівців реалізується не за рахунок «сумативного» вибору компетентностей, освітніх компонентів і програмних результатів, а за «культурним кодом» всебічно розвиненої, гармонійної особистості, яка орієнтується у професіоналізмі на інтелект, етику і духовність. Саме тому на загальнонауковому рівні методології однією з проблем сучасної філософії і практики освіти сьогодні стає пошук засадничих принципів, методів, засобів осмислення тих вимірів буття *Homo educandus*, які виходять за межі суто організаційно-управлінських умов професійної підготовки майбутніх фахівців, а іманентно включають в себе специфічне світовідчуття та ціннісно-сислове ставлення особистості до світу, зокрема її громадянську самоідентифікацію і громадянську культуру, загалом, та усі ті світоглядно-ціннісні рухи, зміни, що пов'язані із загальнокультурними процесами світу. Якщо в аксіологічному вимірі проаналізувати ті зміни, що відбулися у суспільній свідомості і світогляді людини, які суттєво впливають на ціннісне світосприйняття, світорозуміння, критичне осмислення будь-якої діяльності, то варто говорити про чотири методологічні рухи, які здійснили світоглядні зрушення: постметафізичне мислення, лінгвістичний поворот, відмова від визнання переваги теорії над практикою, конкретизація розуму [8]. Ці зміни у свідомості особистості «...характеризується перебільшенням новизни власної життєдіяльності людини, занадто «критичним» ставленням до досвіду попередніх поколінь, перебільшенням значущості своєї «правди», свого мікрокосму, недостатнім рівнем обізнаності, волі тощо. У таких умовах методологію вибудовування особистісних траєкторій громадянського зростання треба

розуміти у площині не тільки організаційно-практичної, а й світоглядно-сислової [9]. Кожен з параметрів цих світоглядних змін потребує певної уваги педагогів, адже «вільна траєкторія навчання» в умовах а) відмови від метафізичного мислення і прагнення сингулярності спровокує відмову від одвічних істин, найвищих цінностей, матричних постулатів справжнього буття; б) лінгвістичний поворот з його життєвим досвідом, наративами, перформансами тощо за певні обставини сформує «мовне і поведінкове свавілля»; в) відмова від логоцентризму й орієнтація переважно у навчанні на практику може стати пріоритетом формування «інструментального розуму». Отже, важко, на нашу думку, переоцінити роль аксіологічного підходу до мінімізації можливих негативних наслідків некритичного слідування певним нетрадиційним векторам розвитку свідомості особистості.

Третє. У інноваційних освітніх, національно-патріотичних практиках накопичено значний досвід нововведень в цілях і змісті, у методах, прийомах і засобах розвитку громадянської культури. Аналіз цих інновацій свідчить про підвищення значущості громадянської освіти в усіх елементах суспільного життя людини. Процес громадянського зростання особистості як навчання мистецтву життєтворчості і співіснування постає принципово важливою умовою, способом і смыслом реалізації її сутнісних, зокрема соціальних властивостей. Саме у цьому поступі молодь набуває норм, цінностей, смислів, а освіта перестає бути «трансляційним механізмом» знань, умінь, навичок, відтворенням лише адаптивних рис особистості, а стає способом набуття особистістю культурності. Але такий рух є можливим тільки в умовах, якщо громадянська освіта за цілями, змістом навчання і виховання та результативністю трансформування знань, умінь та навичок когерентна світоглядним пріоритетам та ціннісним настановам особистості. Проте вільний саморозвиток, творча самореалізація, інтеріоризація громадянських цінностей та норм, як було зазначено вище, не завжди перебувають у межах наукового інтересу педагогів. Філософська аксіологія передбачає поєднання формальної громадянської освіти з широким громадянським простором, в якому функціонує як формальна, так і неформальна та інформальна громадянська освіта. Саме цей простір стає місцем реалізації суб'єктами життєвих планів, засвоєння його норм і принципів співжиття, формування успішної кар'єри, моральних відносин з іншими людьми тощо. Варто зазначити, що культурно-освітній простір екзистенційно постає дуже різноманітним: як простір, на якому зберігається загальнодержавна єдність та як сума феноменів (політичний, інституційний, правовий, технологічний, економічний, екологічний, інформаційний, культурний, психологічний, освітній громадянський та ін.). Це, звичайно, ускладнює його дослідження і призводить до фрагментарних висновків, але цьому запобігає розкриття потенціалу культурно-освітнього простору як субстанційного і реляційного феномена, аксіологічна значущість якого розгортається для його суб'єктів як континуум єднання, самореалізації, саморозвитку громадянських здатностей в комунікативно-діалогічній взаємодії [10]. Тільки у такий спосіб цей простір має бути когерентним викликам часу, завданням розвитку особистості, її громадянської культури, яка на основі міждисциплінарного синтезу та обґрунтування системостворювальних компонентів розвитку громадянської культури студентської молоді та контекстуального доповнення методологем дослідження громадянської культури досвідом життєвого світу, діалогічних практичних інтеракцій.

Висновки. Дослідження підтвердило актуальність зазначеної проблеми і висвітило необхідність подальших наукових розробок та аналізу існуючих теорій, концепцій, закономірностей, моделей, практичного досвіду імплементації аксіологічних засад у процес гармонізації розвитку громадянської культури майбутніх здобувачів вищої освіти. Роль філософії у розвитку громадянської культури майбутніх фахівців розгортається через визначення методологічних орієнтирів аксіологізації найважливіших напрямів громадянської освіти. У концептуальній площині філософії розгляд аксіології як «продукту» інтеграції загальної аксіології, філософії освіти, загальної педагогіки, психології, культурології, етики, дозволяє говорити не тільки про аксіологічні засади педагогічної науки, а й про зміну її статусу на педагогічну філософію, що якраз відображає філософсько-гуманістичну парадигму сучасної освіти. Підсумовуючи новизну результатів дослідження, викладених у статті, слід зазначити, що збільшення нового

знання полягає у визначенні суперечностей процесу розвитку громадянської культури Ното educandus, виявленні впливових чинників ціннісного смислотворення та особливостей сучасного світорозуміння і ставлення молоді до громадянського зростання; у спрямуванні педагогічних досліджень на загальнонаукові гуманістичні орієнтації, на формування філософського ціннісно-смыслового методологічного інструментарію, на проведення міждисциплінарних досліджень; філософія уможливорює включення в дослідницьке поле педагогіки екзистенціальних феноменів ціннісно-смыслової значущості, осмислення ролі входження особистості у системні параметри культурно-освітнього простору, а також перетворення його в громадянський континуум розширення векторів вибору особистістю індивідуальної культурно-освітньої траєкторії громадянського зростання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Національна рамка кваліфікацій. Затверджена Кабінетом Міністрів України. [Philosophical methodology as a factor of modernization of teacher training]. 25.06.2020. № 519.
2. Андрущенко В. Конституалізація освітнього простору Європи: аксіологічний вимір. Київ : МП Леся, 2014. 460 с.
3. Smelser Neil J. Theory of Collective Behavior. New Orleans, Louisiana. 2011. 344 p.
4. Штомпка П. Социология социальных изменений / пер. с польского. Москва : Прогресс, 1998. 416 с.
5. Thanasoulas, D. Constructivist Learning. URL: <http://www3.telus.net/linguisticsissues/constructivist.html>.
6. Концепція громадянської освіти в Україні. URL: <http://library.kr.ua/women.html/pgrovuindx.html>.
7. Філософська методологія як чинник модернізації професійної підготовки педагога : монографія. Мелітополь : МДПУ; Сімферополь : Таврія, 2006. 268 с.
8. Habermas, J. Die Einheit der Vernunft in der Vielfalt ihrer Stimmen. Nachmetaphysisches Denken. Frankfurt am Main : Suhrkamp, (1988). S. 153–186.
9. Troitska, T.S., Osadchy, V.V. Philosophical and methodological landmarks of value and semantic information VS the “dictatorship” of digital information in the modern anthropological situation. *Ukrainian journal of Educational Studies and Information Technology*. Vol. 7. 2019. № 4. S. 24–30.
10. Троїцька О.М. Діалог і толерантність у культурно-освітньому просторі вищої школи : монографія. Мелітополь : Вид-во МДПУ імені Б. Хмельницького, 2016. 312 с.

REFERENCES

1. Natsionalna ramka kvalifikatsii. Zatverdzhena Kabinetom Ministriv Ukrainy. [Philosophical methodology as a factor of modernization of teacher training]. 25.06.2020. № 519. [in Ukrainian].
2. Andrushchenko, V. (Ed.) (2014). Konstytualizatsiia osvithnoho prostoru Yevropy: aksiolohichnyi vymir. [Constitutionalization of the educational space of Europe: axiological dimension]. Kyiv : MP Lesia [in Ukrainian].
3. Smelser, N.J. (2011). Theory of Collective Behavior. New Orleans, Louisiana.
4. Shtompka, P. (1998) Sotsiologiya sotsialnykh izmeneniy. [Sociology of social change]. Moscow : Progress. [in Russian].
5. Thanasoulas, D. Constructivist Learning. URL: <http://www3.telus.net/linguisticsissues/constructivist.html>.
6. Kontseptsiiia hromadianskoi osvity v Ukraini. [The concept of civic education in Ukraine] URL: <http://library.kr.ua/women.html/pgrovuindx.html>.
7. Filosofska metodolohiia yak chynnyk modernizatsii profesiinoi pidhotovky pedahoha, (2006). [Philosophical methodology as a factor of modernization of teacher training]. Melitopol : MDPU; Simferopol : Tavriia [in Ukrainian].
8. Habermas, J. (1988). Die Einheit der Vernunft in der Vielfalt ihrer Stimmen. Nachmetaphysisches Denken. Frankfurt am Main : Suhrkamp.
9. Troitska, T.S., Osadchy, V.V. (2019). Philosophical and methodological landmarks of value and semantic information VS the “dictatorship” of digital information in the modern anthropological situation. *Ukrainian journal of Educational Studies and Information Technology*. Vol 7. 2019. № 4.

10. Troitska, O.M. (2016). Dialoh i tolerantnist u kulturno-osvitnomu prostori vyshchoi shkoly. [Dialogue and tolerance in the cultural and educational space of higher education]. Melitopol : Vyd-vo MDPU imeni B. Khmelnytskoho [in Ukrainian].

Nabokova Anna Sergiyivna

PhD Student at the Department of History, Archeology and Philosophy
Bohdan Khmelnitsky Melitopol State Pedagogical University
20, Hetmanska str., Melitopol, Zaporizhia region, Ukraine

AXIOLOGICAL FUNDAMENTALS OF CIVIL CULTURE DEVELOPMENT OF FUTURE PROFESSIONALS: PHILOSOPHY OF POSSIBILITIES

The relevance of the study is related to the need for conceptual and methodological strengthening of the development of civic culture of higher education students. Analysis of the theoretical and practical experience of civic education and education, in general, shows a significant dependence of its success and the success of the social movement on the successful use of traditional values and the latest value concepts of modernization change. But the pedagogy of modern higher education in the formation of civic culture of future professionals does not sufficiently use the methodology and philosophical and axiological understanding of the contradictory and often ambivalent interpretive “palette” of values and worldviews of youth as a subject of cultural and educational space. The purpose of the article is to determine and substantiate the axiological potential of philosophy in the development of civic culture of higher education. Research methods are a set of analytical-theoretical and hermeneutic-phenomenological nature (analytical-synthetic, reflective-evaluation, methods of theorizing, universalization, etc.), which allowed to reveal patterns, trends and directions of axiological strengthening of civic culture of future professionals and their formation. consciousness. The complementarity of philosophical methods is ensured by the systematization of methodological approaches for the separation of author’s ideas and positions, methods of modeling the thesaurus of basic definitions. The results of the study are to substantiate the role of philosophy as a methodology for changing the status of pedagogy to pedagogical philosophy, which reflects the philosophical – humanistic paradigm of modern education, namely: identified contradictions in the development of civic culture Homo educandus, identified influential factors of its value and meaning. to civic growth; the role of philosophy in directing pedagogical research to create a “picture” of civic unity, which unfolds around the significance of norms, rules, ideals, values; through the axiological dimension of personality formation is explained in the unity of social, civic and individual-personal; proved the importance of philosophical axiology in the inclusion in the research field of pedagogy of value-semantic existential phenomena, in revealing the potential of cultural and educational space and its role in expanding the vectors of individual choice of individual cultural and educational trajectory of civic growth.

Key words: *axiological approach, civic competence, cultural and educational space, interdisciplinarity, pedagogical philosophy, worldview changes, value-semantic attitude to the world, philosophy of education.*